

Zasady latynizacji języka białoruskiego

Język białoruski zaliczany jest do języków wschodniosłowiańskich. Z jednej strony ma wiele rzeczywistych, a z drugiej strony także sporo pozornych (mylących) leksykalnych i gramatycznych podobieństw z innymi (zwłaszcza sąsiednimi) językami słowiańskimi. Białoruszczyzna jest dla Polaka bardziej zrozumiała niż język rosyjski, gdyż jest w niej znacznie mniej elementów cerkiewnosłowiańskich, choć z drugiej strony zawiera także wiele cech wspólnych z językiem rosyjskim, które są obce polszczyźnie. Pod względem stopnia zgodności leksykalnej języków słowiańskich (w teorii Witolda Mańczaka) język białoruski jest najbliższym spokrewnionym z ukraińskim, potem rosyjskim i na trzecim miejscu z językiem polskim.

Okres ukształtowania się właściwego literackiego języka białoruskiego z wyraźnymi cechami fonetycznymi, gramatycznymi i leksykalnymi przypada na XIV-XVI w. Ówczesną białoruszczyznę nazywano „językiem prostym” lub „językiem ruskim” (dziś stosuje się termin „język starobiałoruski”). Język ten zawierał m.in. starsłowianizmy, elementy ogólnosłowiańskie, wschodniosłowiańskie, typowo białoruskie potoczności (elementy żywego języka), polonizmy, czechizmy, germanizmy, turkizmy, zapożyczenia z języka starogreckiego i łaciny (zwłaszcza w terminologii urzędniczej). W XVI w. język starobiałoruski pełnił funkcję języka urzędowego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zapisywany był głównie alfabetem cyrylicy (na wzór języka cerkiewnosłowiańskiego), choć w polskich i łacińskich dokumentach zdarzały się starobiałoruskie cytaty pisane alfabetem łacińskim (dostosowanym do polskiej ortografii). W języku starobiałoruskim alfabetem łacińskim wydano co najmniej 10 książek, spisywano dokumenty religijne w obrządku unickim oraz dokumenty prawne, jak np. przywilej króla Polski i wielkiego księcia litewskiego Zygmunta III Wazy nadający miastu Witebsk prawo magdeburskie w 1597 r. Nazwa „język białoruski” zaczyna być używana dopiero od XVII w.

Historyczne zabytki piśmiennictwa starobiałoruskiego to np. przekłady Biblii i zabytki prawa (tzw. *Statuty litewskie*, zwane też *Statutami Wielkiego Księstwa Litewskiego* – kodyfikacje prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego, przetłumaczone także na ówczesny język łaciński i polski, wydane w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1529, 1566, 1588). Powstawały także teksty religijne (tzw. *kitaby*) w języku starobiałoruskim, ale zapisywane alfabetem arabskim przez Tatarów osiedlonych w Wielkim Księstwie Litewskim. Pod koniec XVII w. język starobiałoruski przestał być językiem Wielkiego Księstwa Litewskiego na rzecz języka polskiego. Przyczyniły się do tego m.in. powszechne użycie języka polskiego na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego jako języka elitarnego oraz edukacja prowadzona w języku łacińskim, a potem polskim. Polscy historycy twierdzą, że szlachta litewska chętnie przyjmowała wzorce polskie, by zwiększyć swój prestiż, stąd na sejmie (podczas głosowania nad wprowadzeniem polszczyzny jako języka urzędowego także na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego) nie zgłosiła *liberum veto*, do czego miała prawo, natomiast badacze białoruscy uważają, że wycofanie starobiałoruskiego języka urzędowego było elementem polonizacji Rusinów. Rozwój białoruszczyzny uległ znacznemu zahamowaniu, ograniczyła się również sfera jej używania. Tradycja piśmiennicza została przerwana, jednakże białoruszczyzna zachowała się w szkołach unickich i wśród ludu jako język, w którym tworzone i rozmawiano (w pewnym zakresie dotyczyło to także szlachty). Po upadku Rzeczypospolitej Obojga Narodów ziemie białoruskie znalazły się w granicach i kulturowej sferze wpływów Rosji. Język białoruski był wówczas zakazany, miały miejsce silne procesy rusyfikacyjne. W XVIII i XIX w. białoruszczyzna zachowała się w folklorze, na wsi, a także w niektórych polskich utworach literackich stylizowanych na ludowość (np. w twórczości E. Orzeszkowej).

Podstawą do odrodzenia białoruszczyzny w XIX-XX w. były dialekty. Wyróżnia się dwa rodzaje dialektów białoruskich: dialekt północno-wschodni i dialekt południowo-zachodni, ale to pas gwar centralnych leży u podstaw współczesnej białoruszczyzny. Niemały wpływ na kształtowanie się dzisiejszej białoruszczyzny miały także języki: rosyjski i polski, mocniej zakorzenione i dominujące na Białorusi.

Współczesny język białoruski zapisywany jest zmodyfikowanym alfabetem cyrylicy (na wzór zmodyfikowanego alfabetu rosyjskiego – tzw. graždanki), ale wiele zabytków piśmiennictwa końca XIX w. wydano tzw. łacinką białoruską, czyli wariantem alfabetu łacińskiego dostosowanym do potrzeb białoruszczyzny (np. pierwszy rękopiśmienny egzemplarz z 1837 r. *Eneidy nawywarat* –

ważnego dla literatury białoruskiej poematu parodyjno-satyrycznego). Szczególnym propagatorem odradzającego się języka białoruskiego był Jan Czeczot, wywodzący się ze środowiska filomatów i filaretów. Dzięki Czeczotowi w 1844 r. wydano w Wilnie zbiór folklorystyczny częściowo drukowany w języku „prostych ludzi” (czyli po białorusku), pt. *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, z dołączeniem pierwotwórnym w mowie słowiano-krewickiej*. Przez Konstantego Kalinowskiego (błr. Кастрыць Каліноўскі), przywódcę powstania styczniowego na terenach białoruskich, łacinką była wydawana (w latach 1862-1863) nielegalna pierwsza białoruskojęzyczna gazeta rewolucyjno-demokratyczna „Музыка́я пра́уда” (wydawanie jej cyrylicą nawiązywałoby do języka rosyjskiego, czyli języka okupanta). Pierwsze cyrylickie wydanie powstało dopiero w 1861 r. w Mohylewie. W 1853 r. wydano w Imperium Rosyjskim dekret o zakazie publikowania tekstów rosyjskich alfabetem „łacińsko-polskim”, bo łacinka była zagrożeniem dla polityki rusyfikacji, a przecież w jej myśl język białoruski był dialektem języka rosyjskiego. W 1859 r. z powodu cenzury nie udało się wydać przekładu (pisanego łacinką) *Pana Tadeusza* na język białoruski autorstwa Wincentego Dunina-Marcinkiewicza (błr. Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч). Na początku XX w. popularne pisma białoruskie „Nasza Dola” i „Nasza Niwa” ukazywały się w wersji podwójnej – cyrylicą i łacinką. Łacinka była nawet uważana za bardziej odpowiedni alfabet dla języka białoruskiego. W latach 20. XX wieku były środowiska popierające pomysł przejścia z cyrylicy na łacinkę, co później bolszewicy uznali za sztuczną próbę oderwania języka białoruskiego od rosyjskiego i propagandę antyradziecką. W zachodniej Białorusi, która po traktacie ryskim (1921 r.) znalazła się w obrębie II Rzeczypospolitej, łacinka była wykorzystywana w środowisku białoruskich katolików, a stosowanie cyrylicy miało bronić przed polonizacją i nawiązywać do tendencji panujących w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej. W czasie okupacji niemieckiej łacinka białoruska znów przeżywała renesans. Współczesna jej odmiana istnieje na Białorusi do dziś. W latach 90. XX wieku łacinka wróciła nawet do wznowionego w 1991 r. pisma „Nasza Niwa”, bywa wykorzystywana w komunikacji w Internecie (w 2005 r. została zarejestrowana przez Internet Assigned Numbers Authority jako „be-latin”).

Typową białorską literą jest *u* niezgłoskotwórcze zapisywane łacinką jako *ŭ*, a cyrylicą jako *ў* (zapożyczone z łacinki podobnie jak litera *i* a nie rosyjskie *u* – obie litery są zatem cyrylicką wersją łacinki). W systemie spółgłosek białoruskich wykorzystywane są przedniojęzykowe-zębowe *l* oraz dźwięczna spółgłoska *h* w miejscu prasłowiańskiego *g*, np. *нага* (*naha*) ‘noga’, odnotowano słabszą miękkość spółgłosek: *s’*, *z’*, *c’*, *dz’*, których wymowa w literackiej białoruszczyźnie przypomina polską wymowę takich wyrazów, jak: *Zimbabwe*, *sinus*. W białoruszczyźnie występują spółgłoski podwojone, jak np. w wyrazach: *ночы* (*noczy*), *збожжа* (*zbożża*), *судзя* (*sudz’dz’a*). Zachodzi także wymiana spółgłosek *в* (*w*) i *л* (*l*) z *ў* (*ŭ*) niezgłoskotwórczym (w pozycji przed spółgłoskami i na końcu wyrazów), np. *галава* (*halawa*) ‘głowa’ – *галоўка* (*haloŭka*) ‘główka’, *кладла* (*kłala*) ‘kładła’ – *клаў* (*kłau*) ‘kładł’. Charakterystyczne jest akanie (jkanie), polegające na wymowie *a* zamiast *o* oraz *e* w sylabach nieakcentowanych, np. *вочы* (*woczy*) ‘oczy’ – *вачэй* (*waczěj*) ‘oczu’, *лес* (*les*) ‘las’ – *лясы* (*lasy*) ‘lasy’, *рэк* (*rek*) ‘rzek’ – *рака* (*raka*) ‘rzeka’. Nierzadkie jest także ciekanie i dziekanie, tj. przejście dawnych miękkich spółgłosek zwartych *t’* oraz *d’* w zwarto-szczelinowe *ć* oraz *dź*, np. *адзін* (*adzin*) ‘jeden’, *табе* (*tabie*) ‘tobie’ – *цябе* (*ciabie*) ‘ciebie’, *ціха* (*cicha*) ‘cicho’.

W XX w. język białoruski prężnie się rozwijał. Ogromną rolę odegrali w tym procesie pisarze i poeci białoruscy z Janem Kupałą (błr. Янка Купала, prawdziwe nazwisko Iwan Łucewicz, błr. Іван Луцэвіч) i Jakubem Kołasem (błr. Якуб Колас, prawdziwe nazwisko Konstanty Mickiewicz, błr. Канстанцін Міцкевіч) na czele. W 1918 r. została opublikowana (łacinką a później cyrylicą) pierwsza gramatyka współczesnego języka białoruskiego autorstwa Bronisława Taraszkiewicza. W tym samym roku język białoruski stał się językiem urzędowym niezależnej Białoruskiej Republiki Ludowej, a następnie Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (do lat 40. XX w. razem z językiem rosyjskim, polskim i jidysz). Lata 20. XX w. zgodnie z założeniami Lenina były okresem białorusutenizacji i przewagi białoruszczyzny w życiu państwowym i społecznym. Za rządów Stalina zabroniono używania języka białoruskiego na wyższych szczeblach władzy i usuwano go ze wszystkich sfer życia publicznego. Zaczęto rewidować historię Białorusi, czyniąc z Rosjan i Białorusinów jeden naród. W 1933 r. nastąpiła reforma języka białoruskiego, oceniana jako reforma polityczna, służąca celom rusyfikacyjnym (upodobnienie białoruskich zasad ortograficznych, gramatycznych i wymowy do wzorców rosyjskich), choć propagandowo chodziło o oczyszczenie języka białoruskiego z polonizmów i dialektyzmów. Świadomi Białorusini (w tym emigracja białoruska) pozostali przy

zasadach opracowanych w gramatyce B. Taraszkiewicza, dlatego ten wariant pisowni białoruskiej nazywa się popularnie „taraszkiewiczą”. Oficjalną pisownię białoruską nazywa się często „narkamauką” od „**n**arodny **k**amisaryjat” – ministerstwa, które przeprowadziło reformę. Obie nazwy nie są terminami naukowymi i są nacechowane stylistycznie. Zasady „narkamauki” (N) ograniczyły stosowanie znaku miękkiego, w przeciwieństwie do „taraszkiewicy” (T), która dokładniej oddaje na piśmie wymowę białoruską (np. tzw. miękkość asymilacyjną), por.: *снег* (N) – *сьнег* (T) ‘śnieg’. Różnice mogą dotyczyć też fleksji, np. *слоў* (N) – *словаў* (T) ‘słów’, czy leksyki, np. *вопыт* (N) – *досвед* (T) ‘doświadczenie’, *турма* (N) – *вязніца* (T) ‘więzienie’, *Гродна* (N) – *Гародня* (T) ‘Grodno’. Te i inne rozbieżności między wariantami pisowni powodują chaos, który ma poważne konsekwencje. Dość często użytkownicy języka mieszają oba warianty i przez to „piszą, jak chcą” (czy wydaje im się, że powinno się pisać). To działa na rzecz stosowania na Białorusi języka rosyjskiego kojarzonego z jednoznaczną kodyfikacją, co jednak sprzyja rusyfikacji i marginalizacji ojczystego języka białoruskiego. W 2010 r. weszła w życie ustawa regulująca nowe zasady ortografii i interpunkcji białoruskiej, co miało ostatecznie ujednoczyć pisownię i zdelegalizować używanie w oficjalnym obiegu klasycznego wariantu pisowni języka białoruskiego, tzw. „taraszkiewicy”, która jednak nadal jest używana wśród białoruskiej emigracji, w Internecie i prywatnym życiu wielu rodzimych i nierodzimych użytkowników białoruszczyzny.

Lata 30. XX w. odznaczały się zastępowaniem białoruszczyzny językiem rosyjskim i tworzeniem sytuacji „wymuszonej dwujęzyczności”, co trwało do lat 80. XX w. W drugiej połowie lat 80. XX w. zaczął się proces powrotu do języka białoruskiego, co zaowocowało uchwaleniem w 1990 r. ustawy, nadającej białoruszczyźnie status jedyne go języka urzędowego na Białorusi. Jednak skutki długotrwałej rusyfikacji – zapoczątkowanej jeszcze za caratu i kontynuowanej w czasach Stalina – spowodowały, że Białorusini w większości wybierają do codziennej komunikacji język rosyjski (wyjątek może stanowić młodzież), co prowadzi do zawężenia sfer użycia białoruszczyzny. Prezydent Łukaszenka, mimo sprzeciwu opozycji, zarządził w 1995 r. referendum, w wyniku którego drugim językiem urzędowym uczyniono rosyjski, co – pomimo aktów prawnych chroniących tzw. „dwujęzyczność państwową” – pogłębia poważne skutki rusyfikacyjne (przewaga rosyjskojęzycznych mediów, edukacji itd.) i ogranicza białoruszczyznę do niektórych sfer życia publicznego (język inteligencji, Internetu, reklamy, kultury). Paradoks białoruskiej „dwujęzyczności państwowej” polega na tym, że równouprawnienie języków jest *de facto* tylko na papierze, a w życiu społecznym na Białorusi białoruszczyzna w wielu sferach przypomina język regionalny lub język mniejszości narodowej. Na Białorusi rozprzestrzeniona jest mieszanka języka białoruskiego i rosyjskiego, tzw. „trasianka” (termin pochodzi od nazwy karmy dla bydła – mieszanki dobrego siana i gorszej słomy). Białoruszczyzna funkcjonuje w wariantach pisanych jako: 1) język ogólnoliteracki, 2) „taraszkiewica” oraz w wariantach ustnych jako: 1) język ogólnoliteracki, 2) „taraszkiewica”, 3) gwary, 4) socjolekty, 5) „trasianka”.

Transliteracja i transkrypcja

W 2000 r. białoruski Państwowy Komitet Zasobów Naturalnych, Geodezji i Kartografii wydał instrukcję dotyczącą transliteracji nazw geograficznych Republiki Białorusi literami alfabetu łacińskiego. W 2007 r. zasady transliteracji uaktualniono (np. miękkość zaznaczano już nad literą, np. *ć*, *ĺ*, a nie po literze, np. *c*, *l*, zmieniono też *ú* na *ǔ*). Oparte są one na tzw. łacinie białoruskiej, ale nie są z nią tożsame. W transliteracji stosuje się litery: *l* (na oznaczenie twardego *l*, np. *Лішчыца* – *Lošyca*) i *h* zamiast używanych w łacinie liter: *l* i *g* (w wyrazach obcych). Miękkie *l* oznaczane jest znakiem miękkości nad literą (*ĺ*) oraz przy pomocy litery *i*, np. *Любань* – *Liubań*, *Цёмны Лес* – *Ciomny Lies*. Ponadto łacinka, która oparta jest na tzw. „taraszkiewicy”, oddaje wymowę białoruską, w odróżnieniu od oficjalnej pisowni, na podstawie której dokonuje się transliteracji, np. biał. *Нясвіж* w oficjalnej transliteracji *Niasviž*, a łacinką *Niasviž*. Wersję transliteracji z 2007 r. obecnie stosuje się na Białorusi w użytku wewnętrznym oraz międzynarodowym na mapach i drogowskazach (też w białoruskim metrze przy nazwach stacji, np. *Уручча* – *Uručča*). Zasady te zostały w 2012 r. przyjęte przez Grupę Ekspertów ONZ ds. Nazw Geograficznych.

	transliteracja	transkrypcja		transliteracja	transkrypcja
А а	a	a	Р р	r	r
Б б	b	b	С с	s	s
В в	v	w	Т т	t	t
Г г	h	h ¹	У у	u	u
Д д	d	d	Ў ў	ũ	u
Е е	je ² , ie ³	je ² , e ⁴ , ie ⁵	Ф ф	f	f
Ё ё	jo ² , io ³	jo ² , o ⁴ , io ⁵	Х х	ch	ch
Ж ж	ž	ž	Ц ц	c	c
З з	z	z	Ч ч	č	cz
І і	i	i	Ш ш	š	sz
Й й	j	j	, – ⁸	– ⁸	– ⁸
К к	k	k	Ы ы	y	y
Л л	l	l ⁶ , l ⁷	Ь ь	, ⁹	, ¹⁰
М м	m	m	Э э	e	e
Н н	n	n	Ю ю	ju ² , iu ³	ju ² , u ⁴ , iu ⁵
О о	o	o	Я я	ja ² , ia ³	ja ² , a ⁴ , ia ⁵
П п	p	p			

¹ w wyrazach zapożyczonych możliwa jest pisownia – zgodnie z wymową – jako g, np. *гузік* – *guzik*, *ганак* – *ganak* (choć coraz częściej białoruska wymowa z h słyszalna jest także w wyrazach zapożyczonych)

² na początku wyrazu, po literach samogłoskowych, po apostrofie oraz po literach *ў*, *ь*

³ po pozostałych literach (praktycznie po literach spółgłoskowych), w tym po л

⁴ po literze л

⁵ po pozostałych literach spółgłoskowych

⁶ przed literami e, ё, i, ь, ю, я oraz w geminacie лл

⁷ na końcu wyrazu oraz przed wszystkimi literami z wyjątkiem e, ё, i, ь, ю, я oraz geminaty лл

⁸ apostrof w transliteracji i transkrypcji pomija się

⁹ znak ь oddawany jest w transliteracji jako znak zmiękczenia; w połączeniach: дзь = dź, зь = ź, ль = ł, нь = ń, сь = ś, ць = ć

¹⁰ znak ь oddawany jest w transkrypcji jako znak zmiękczenia; w połączeniach: ль = l (pomijany po л); нь = ń, дзь = dź, сь = ś, ць = ć, зь = ź; pomijany jest przed literą samogłoskową

Zasady stosowania wielkich i małych liter w latinizacji

Wielkie i małe litery w latinizacji należy stosować zgodnie z zapisami w języku białoruskim.

W języku białoruskim dużą literą pisane są jednowyrazowe nazwy własne obiektów geograficznych: kontynentów, gór, rzek, jezior, lasów, bagien, państw, ich stowarzyszeń i części, osad i ich części, uroczysk itd., np.: *Нёман, Прыпяць, Нарач, Свіцязь, Палессе, Панямонне, Налібокі, Беларусь, Навагрудчына, Мінск, Орша, Мікалаеўшчына, Паддуб'е*. W oficjalnych nazwach państw wszystkie człony zapisywane są wielką literą, np.: *Рэспубліка Беларусь*¹.

W złożonych nazwach geograficznych, w których termin różniący jest przymiotnikiem, dużą literą pisany jest przymiotnik, zaś termin rodzajowy – małą literą (inaczej niż w języku polskim), np.: *Балтыйскае мора, Мінскае мора, Белае возера, Асіповіцкае вадасховішча, Лысая гара, Белавежская пушча, Бярэзінскі біясферны запаведнік*.

W przypadku, gdy w nazwie występuje przymiotnik złożony, to oba jego człony zapisywane są wielką literą, np.: *Мінска-Маладзечанскае ўзвышша, Дняпроўска-Бугскі канал, Паўночна-Заходні край*.

¹ W języku polskim oficjalna nazwa Białorusi to *Republika Białorusi*. Drugi człon występuje w dopełniaczu jak w innych nazwach tego typu. Jednakże Białorusini w języku polskim zawsze stosują dosłowne tłumaczenie nazwy swej ojczyzny – *Republika Białoruś* (błr. *Рэспубліка Беларусь*). Bardzo często nazwa w tej formie mianownikowej występuje też w aktach prawnych, czy umowach międzynarodowych zawartych z Polską, stąd broniona jest i stosowana – ku zdziwieniu polskich językoznawców – przez polskich politologów, socjologów czy prawników.

Małą literą pisane są występujące na początku nazw geograficznych terminy rodzajowe będące integralną częścią tych nazw, np.: *вуліца Касманаўтаў, праспект Незалежнасці, плошча Перамогі*.

Przy transliteracji i transkrypcji białoruskich nazw geograficznych zachowuje się dywiz, np. *Давыд-Гарадок* transliterowane jest jako *Davyd-Haradok*, a transkrybowane jako *Dawyd-Haradok*.

Bibliografia:

1. Barszczewska N., 2014, *Zakres użycia języka białoruskiego na przełomie XX-XXI wieku*, „Acta Albaruthenica” t. 14, s. 87-98.
2. Barszczewska N., Jankowiak J., 2012, *Dialektologia białoruska*, Warszawa.
3. “Belarusian Political Science Review”, <http://bpsreview.palityka.org> [data dostępu: 21.12.2015].
4. Bobrownicka M., 2000, *Poliglotyzm społeczeństw słowiańskich a rozwój ich świadomości narodowej*, [w:] *Język a tożsamość narodowa. Slavica*, red. M. Bobrownicka, Kraków, s. 19-38.
5. Chylak-Schroeder T., Głuszkowska-Babicka J., Jasińska-Socha T. (red.), 2012, *Słownik białorusko-polski*, Warszawa.
6. Fałowski A., 2011, *Język białoruski*, [w:] *Słowiańskie języki literackie. Rys historyczny*, red. B. Oczkowska, E. Szczepańska, Kraków, s. 145-160.
7. Guszczewa O., 2012, *Język a tożsamość kulturowa w warunkach bilingwizmu białorusko-rosyjskiego*, [w:] *Konstrukcje i destrukcje tożsamości. Tom II. Tożsamość wobec wielojęzyczności*, red. E. Golachowska, A. Zielińska, Warszawa, s. 255-262.
8. Kaleta R., 2014, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa.
9. Kaleta R., *Główne założenia i wyzwania glottodydaktyki białorutenistycznej na początku XXI wieku* [w:] „Światła masz tyle w sobie...” *Ze studiów wschodniosłowiańskich. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Aleksandrowi Barszczewskiemu w osiemdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Lublin 2015, s. 281-293.
10. Kliashchuk M., Tsedryk K., 2006, *Le paradoxe linguistique au Bélarus: le Bélarus sans le Bélarussien*, AAAL & ACLA/CAAL, http://kanstantsin.tsedryk.ca/papers/AAAL_CAAL_Belarus_2006.pdf [data dostępu: 21.12.2015].
11. Lubaś W., 2009, *Komparacja współczesnych języków słowiańskich. Polityka językowa*, Opole.
12. Lukašanec A., Prigodzič M., Sjameška L. (red.), 1998, *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Беларуская мова*, Opole.
13. Marples D., 1999, *Belarus: a denationalized nation*, Amsterdam.
14. Polański E. (red.), 2013, *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, Warszawa.
15. *Report on the Current Status of United Nations Romanization Systems for Geographical Names*, 23.09.2015, <http://www.eki.ee/wgrs/> [data dostępu: 21.12.2015].
16. Romanowski A., 2000, *Dylematy językowe Białorusinów w przeszłości i dziś*, [w:] *Język a tożsamość narodowa. Slavica*, red. M. Bobrownicka, Kraków, s. 123-133.
17. *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 maja 2005 r. w sprawie sposobu transliteracji imion i nazwisk osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych zapisanych w alfabecie innym niż alfabet łaciński (Dz. U. Nr 102, poz. 855)*, <http://www.mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/prawo/zapisy-z-konstytucji-r/6448,Rozporzadzenie-Ministra-Spraw-Wewnetrznych-i-Administracji-w-sprawie-sposobu-tra.html> [data dostępu: 21.12.2015].
18. Schneider L., 1968, *Język białoruski*, Kraków.
19. Sidorski R., 2012, *Białoruś – państwo bez narodu*, [w:] *Źródła nienawiści. Konflikty etniczne w krajach postkomunistycznych*, pod red. K. Janickiego, Warszawa, s. 409-469.
20. Smułkowa E., 2002, *Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*, Warszawa.
21. Tichoniuk B., 2001, *Kilka uwag do sposobu zapisywania łacinką toponimów białoruskich we współczesnej kartografii białoruskiej*, [w:] *Беларуская мова : шляхі развіцця, кантакты, перспектывы: матэр. III Міжнар. Кангрэса беларусістаў «Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый» (Мінск, 21-25 мая, 4-7 снежня 2000 г.)*, Мінск, s. 297-299.
22. Walczak B., 1988, *Stosunki pokrewieństwa języków słowiańskich w ujęciu Witolda Mańczaka*, [w:] *Współzależność języków słowiańskich. Aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny*, pod. red. J. Bartoszewskiej i M. Grabskiej, Gdańsk, s. 98-109.
23. Wolnicz-Pawłowska E., Zych M., 2012, *Place names in minority languages in Poland*, [w:] *The Great Toponymic Divide*, red. P. Woodman, Warszawa, s. 261-270.

24. Багамольнікава Н.А., Гапоненка І.А., Лемцюгова В.П., Станкевіч А.А., 2006, *Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь. Гомельская вобласць*, Мінск.
25. Вэкслер П., 2004, *Гістарычная фаналогія беларускае мовы*, Мінск (przekład z P. Wexler, *A historical phonology of the Belorussian language*, Heidelberg 1977).
26. Гапоненка І.А., Капылоў І.Л., Лемцюгова В.П., Прышчэпчык Г.М., Рубцова З.В., Усціновіч Г.К., Чабатар Н.А., 2003, *Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь. Мінская вобласць*, Мінск.
27. Гапоненка І.А., Лемцюгова В.П., Янушкевіч Л.А., Янушкевіч С.А., 2004, *Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь. Гродзенская вобласць*, Мінск.
28. Гапоненка І.А., Лемцюгова В.П., Шаруха І.М., Шаруха Т.У., 2007, *Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь. Магілёўская вобласць*, Мінск.
29. Генкін У.М., Капылоў І.Л., Лемцюгова В.П., 2009, *Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь. Віцебская вобласць*, Мінск.
30. Давідоўскі П., 2012, *Перадача ўласных назваў лацінскімі літарамі на Беларусі і ў Польшчы: тэорыя і практыка*, [w:] *Супольнасць традыцыі – садружнасць у будучыні. Беларуская-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Зборнік навуковых артыкулаў*, red. I. Э. Багдановіч, С. М. Запрудскі, Мінск, s. 17-22.
31. *Закон Рэспублікі Беларусь: Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі*, 2008, Мінск, <http://libelli.narod.ru/misc/rules.htm> [data dostępu: 21.12.2015].
32. Запрудскі С.М., 2013, *Беларускае мовазнаўства і развіццё беларускай літаратурнай мовы: 1920-1930 гады*, Мінск.
33. *Інструкцыя по транслитерации географических названий Республики Беларусь буквами латинского алфавита*, <http://www.webcitation.org/6XUwabw3U> [data dostępu: 21.12.2015].
34. Калита И., 2010, *Современная Беларусь: языки и национальная идентичность*, Ústí nad Labem.
35. Копач А.І., 2010, *Праблема стандартызацыі нацыянальных геаграфічных назваў у кантэксце паўночнаамерыканскага вопыту*, „Беларуская лінгвістыка”, nr 64, s. 53–59.
36. Кошчанка У.А., 2015, *Ад „геаграфічнай” лацінкі да нацыянальнай сістэмы раманізацыі беларускай мовы*, [w:] *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона», 28 сакавіка 2015 г.*, red. А.М. Анісім, Мінск, t. 1, s. 171-178.
37. Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І., 1962, *Гісторыя беларускай літаратурнай мовы*, Мінск, т. 2.
38. Ласкоў І., 2009, *Адкуль пайшла беларуская мова*, <http://mowaznaustwa.ru/2009/03/19/i-lasko%D1%9E-adkul-pajshla-belaruskaya-mova/> [data dostępu: 21.12.2015].
39. Лемцюгова В.П., Аўраменка Н. Р., Гапоненка І.А., Емельяновіч В. М., Заіка З. М., Сцепановіч І.В., 2009, *Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь. Брэсцкая вобласць*, Мінск.
40. Лукашанец А. А., 1994, *Аб правілах транслітарацыі беларускіх уласных назваў*, «Наша слова», 5 IX, s. 6.
41. Лукашанец А. А., 2014, *Беларуская мова ў XXI стагоддзі: развіццё сістэмы і праблемы функцыянавання*, Мінск.
42. Лыч Л., 2015, *Майскі рэфэрэндум 1995 года – смяротны прысуд беларускай мове*, [w:] *Зборнік матэрыялаў Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Моўныя правы і іх абарона», 28 сакавіка 2015 г.*, red. А.М. Анісім, Мінск, t. 1, s. 136-151.
43. Лычавко А., 2012, *Какой транслит правильный?* <http://news.tut.by/society/309486.html> [data dostępu: 21.12.2015].
44. Мечковская Н., 1998, *Зачем одному народу две азбуки? (кириллица и латинка в коллизиях белорусского возрождения)*, „Slavia Orientalis” r. 47, nr 2, s. 277-292.
45. Мечковская Н., 2003, *Белорусский язык. Социолингвистические очерки*, München 2003.
46. Міхневіч А. Я. (red.), 1994, *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, Мінск, s. 84-86.
47. Мячкоўская Н. Б., 2008, *Мовы і культура Беларусі. Нарысы*, Мінск.
48. Нікалаеў М., *Невядомае бібліёграфам „рускае” выданне XVIII ст. лацінскім шрыфтам*, [w:] *Выяўленне, сумеснае выкарыстанне і вяртанне архіўных, бібліятэчных і музейных каштоўнасцей, якія захоўваюцца ў замежных краінах*, red. А. Мальдзіс, Мінск 1999.
49. Саўка З., *Беларускае ў іншамоўным: шляхі стандартызацыі*, „Acta Albaruthenica” 2011, nr 11, s. 231-238.
50. Станкевіч Я., 2002, *Месца беларускага языка сярод іншых славянскіх языкоў і час яго ўзніку*, [w:] Я. Станкевіч, *Збор твораў у двух тамах*, т. 1, Менск, s. 223-235.
51. Плотнікаў Б., 2000, *Беларуская мова ў сістэме славянскіх моў*, „Роднае слова”, nr 6, s. 36-40.
52. Таболіч А., 1994, *Транслітарацыя, але якая?*, «Наша слова», 30 XI, s. 6.
53. Чарота І.А., 2002, *Беларуская мова і царква. Да 2000-годдзя хрысціянства*, Мінск.